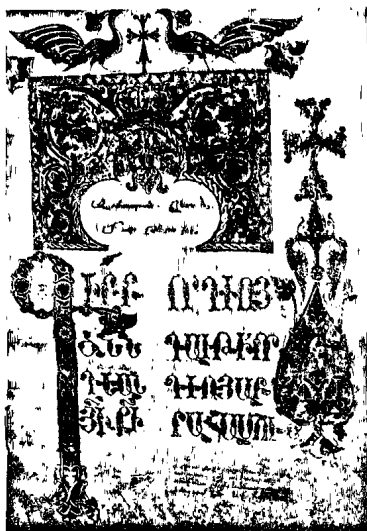

ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՆԵՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԻ 1700-ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻ

Վերջերս երկու տարբեր հեղինակների գրած յօդուածներում հանդիպեցի համարեայ այն միեւնոյն մտքին, թէ՛ հայոց Տրդատ թագաւորը, 301 թ., ընդունելով քրիստոնէութիւնը, վերջնականապէս խզում էր իր թշնամու՝ Սասանեան Պարսկաստանի հետ: Բացի դրանից, յօդուածագիրներից մէկը, աւելի առաջ գնալով, պնդում էր, թէ՛ հայոց թագաւորն ու արքունիքը ընդունեցին քրիստոնէութիւնը պարզապէս իրեն աւետական-ազգային գաղափարախօսութիւն:

Մենք քոչորովին համամիտ չենք այս տեսակետներին: Մինչեւ 301 թ. Հայաստանում քրիստոնէութիւնը հաւածուած է եղել եւ, այդ իսկ պատճառով, քրիստոնեայ փոքրաթիւ համայնքներ միայն, խուսափելով հետապնդումներից, թաքնուած կերպով շարունակել են պահպանել իրենց գոյութիւնը: Քրիստոնեայ այդ խմբակները կազմուել էին շնորհիւ Յիսուսի երկու աշակերտների՝ Թադէոսի եւ Բարթողիմէոսի ջարդութեան, որոնց կրած հաւածանքն ու նահատակութիւնն էլ փաստն է այն բանի, որ շատ դժուար է եղել հայերին դարձի բերելը. նրանք պինդ կռոջած են եղել իրենց հեթանոսական կրօնին եւ չեն հանդուրժել դրսից եկած քրիստոնեայ միսիոնարների աւետարանչական գործունէութեանը:

Հեթանոս հայերը եղել են բազմաստուածեան: Նրանք աստուածացրել են իրենց առասպելական առաջնորդներին, որպիսիք են եղել Հայկը, Արան, Վահագնը, Տորքը, իսկ իբրեւ աստուածուհի նկատի են ունեցել Ծովինարին: Այս հեթանոս աստուածները

օժտուած են եղել հայկական ազգային յատկանիշներով, խորհրդանշելով քաջութիւնը, ընտանեկան պատիւն ու սրբութիւնը, նուիրումը, իմաստութիւնը, գեղեցկութիւնը եւ այլն: Դետագայում, շնորհիւ իրանական ազդեցութեան, հայոց պաշտամունքում հանդէս են եկել նոր աստուածներ, որոնց գլխաւորն էր Արամազդը (իրանական Ահուրամազդան): Նա ունէր երեք զաւակ՝ Միհրը (Միթրան) իբրեւ կրակի աստուած, Նանէ եւ Անահիտ աստուածուհիները, Վերջինս հայոց մայր աստուածուհին էր, «Մայր ամենայն զգաստութեանց եւ պտղաբերութեան» (իրանական Անահիտան):

Հայ պատմագրութեան հիմնադիր Մովսէս Խորենացին (ե. դար) անդրադառնում է հայկական դիցաբանական առասպելներին, դրանց վերաբերեալ զորոյցներից պատահիկներ է մեջբերում: Այդ փշրանքներից յայտնի է դառնում այն, որ նախաքրիստոնէական շրջանում հայ ժողովուրդն արդէն իսկ կազմաւորուած ազգ է եղել, իր ուրոյն մշակոյթով եւ կատարելագործուած ու բարձրամակարդակ ազգային լեզուով:

Պէտք է ասել, սակայն, որ Հայաստանում, նախաքրիստոնէական շրջանում, գնալով տկարանում էր հայկական անկախ պետութիւնը՝ զոհ դառնալով պարսկահռոմէական հակամարտութիւններին: Դռնէացիների օգնութեամբ 287 թ. գահ բարձրացած հայոց Տրդատ Գ. թագաւորը, շնորհիւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի քարոզութեան եւ կատարած հրաշքների, 301 թ. մկրտում է քրիստոնէայ եւ հռչակում է քրիստոնէութիւնը իբրեւ Հայաստանի պետական կրօն: Այսպիսով Հայաստանը դառնում է աշխարհի առաջին քրիստոնէայ պետութիւնը:

Այն կարծիքը, որի համաձայն՝ Տրդատ թագաւորը ընդունում է քրիստոնէութիւնը պարզապէս իբրեւ պետական-ազգային գաղափարախօսութիւն եւ, հեռանալով պարսկական ազդեցութիւնը կրող հայոց հեթանոսական կրօնից, վերջնականապէս թիկունք է դարձնում Պարսկաստանին, չի կարող ճիշտ լինել, հետեւեալ պատճառներով.

ա.-Դեռնք ինքը՝ Տրդատ թագաւորը ջատագովն էր հայոց հեթանոսական կրօնի պահպանման ու աշխուժացման: Ըստ պատմիչ Ագաթանգեղոսի, թագաւորը յատուկ հորովարտակով հրահանգում էր դաժան հաշուեյարդարի ենթարկել Հայաստանում ծուարած քրիստոնեաներին: Դրա համար էլ, ինքն ամձամբ պատուիրում է նաեւ իր մօտ ծառայող Գրիգոր Լուսաւորչի խոշտանգումը, երբ յայտնի է դառնում նրա քրիստոնեայ լինելը:

բ.-Դռնէական կողմնորոշում ունենալու հանգամանքն էլ երբեք չէր պահանջում ընդունել քրիստոնէութիւնը, որովհետեւ Դռնէական Կայսրութիւնում էլ արգելուած էր քրիստոնէութիւնը գեթ մինչեւ 313 թ., երբ այն դարձաւ արտօնուած կրօն, սակայն առանց պետական որեւէ առանձնաշնորհում վայելելու: Դռնք 312 թ., Մաքսիմիանոս Դայա կայսեր օրօք նոյնիսկ յարձակուեց իր դաշնակից Հայաստանի վրայ, քանի որ վերջինս դարձել էր քրիստոնէայ (Eusebio de Cesarea, Hist. Ecclesinastica, IX,8, նաեւ՝ Մ. Խորենացի, Զ. Գլակ):

գ.-Տրդատ թագաւորի ժամանակ քրիստոնէութիւնը պետական կամ ազգային ոչ մի գաղափարախօսութիւն չէր բովանդակում, այլ, ընդհակառակը, այն ներկայանում էր

նոյնիսկ իր ապագային բովանդակութեամբ, երբ մանաւանդ նկատի ունենանք, որ դրան վերաբերող գրականութիւնն ու ծեսը յունարէն էր եւ կամ ասորերէն, մի պարագայ, որ անելի ջան 100 տարի պիտի շարունակուէր, մինչեւ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի կատարած փրկարար աշխատանքը՝ հայոց գրերի գիտը: Մի խօսքով Չայաստանում քրիստոնէութեանը ազգային նկարագիր ապահովողը եղաւ ոչ թէ Տրդատ թագաւորը, այլ հիմնականում Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը:

Զմոռանաւ մի յոյժ կարեւոր պարագայ. պետական կամ ազգային անկախութիւնը անցնում է անպայման ազգային լեզուի, մշակոյթի եւ ազգակերտման այլ հզօր ազդակների, այդ թւում նաեւ ազգայնացուած կրօնի բովերով, մի թան որ դեռեւս չունէր Տրդատի ժամանակուայ քրիստոնէութիւնը, եւ ոչ էլ ունէին ժամանակակից քրիստոնեայ քարոզիչներն իրենց մտքում:

Ուրեմն, ի՞նչն էր պատճառը, որ Տրդատի նման մի հզօր հեթանոս արքայ իր պալատական ողջ կազմով ընդունեց քրիստոնէութիւնը եւ հռչակեց այն իբրեւ պետական կրօն հայաստանի:

Չայ պատմիչներն անդրադառնում են այս հարցին եւ քաղմաթիւ մանրամասնութիւններ տալիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կրած չարչարանքների ու կատարած հրաշքների մասին, որոնց շնորհիւ միայն թագաւորը դարձաւ քրիստոնեայ, այսինքն կատարուածը բոլորովին նախախնամական տնօրէնութիւն էր: Այս մասին թէւ հակիրճ, սակայն անառարկելի կերպով գրում է Ե. դարի յոյն պատմիչ Սալամանէս Սոզոմենոսը. «Ասում է, որ այդ ազգի առաջնորդ Տրդատը տանը պատահած մի գերբնական հրաշքի պատճառով դարձել է քրիստոնեայ ու հրամայել, որ իր բոլոր հպատակները նոյն կրօնն ընդունեն» (տես՝ Դ. Պապանդրեու, *Չայ Եկեղեցու Չիմնադրումը...*, էջ 50):

Սեր նպատակը չէ մի առ մի անդրադառնալ այդ հրաշապատում դրուագներին: Այսօր նոյնիսկ եական էլ չէ ստուգել դրանց բոլորի վաւերականութիւնը, որոնցից է, օրինակ, Տրդատի խոզի կամ եզան կերպարանք ստանալը կամ էլ նրանց նման ճէր արծակելը: Կարելորն այն է, որ հայոց հեթանոս արքան քրիստոնեայ դարձաւ շնորհիւ Ս. Գրիգորի քարոզութեան եւ հրաշագործութեան: Ուրիշ ենթադրութիւններ անելը, կամ քաղաքական կողմնորոշումների մասին խօսելը, կը նշանակի նսեմացնել մեր մեծ սրբի նախախնամական դերն ու առաջելութիւնը մեր ժողովրդի մէջ, ինչ խօսք, որ հետագայում այդ քրիստոնէութիւնը, իր ազգային դրոշմով, դարձաւ իսկապէս մի հզօր կռուան՝ յաջողութեամբ պայքարելու ոչ միայն այլակրօն Պարսկաստանի, այլեւ նոյնիսկ քրիստոնէութիւնն ընդունած Դոռմի եւ ապա Բիզանդիայի ծուլիչ քաղաքականութիւնների դէմ:

Չետեաքար, 301 թ. ամենից առաջ հայ ժողովրդի զանգուածային մկրտութեան թուականն է (ինչպէս 988 թ. ռուս ժողովրդի մկրտութեանն է): Կարելի է ասել նաեւ, որ դա Թադէոս եւ Բարթողիմէոս առաքելների Չայաստան բերած քրիստոնէութեան վերընծիւղման թուականն է՝ դարձեալ շնորհիւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի անպատում

չարչարանքների ու կատարած հրաշքների: Այս պարագան ու երեւոյթը շատ աւելի իմաստալից են ու թելադրիչ, քան քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման ակտը, որն ինքնին շնթաղում է պետականացուած մի դաւանութեան պարտադրանքը պետութեան հպատակներին:

Յաղթանակում է միշտ ոչ թէ պարտադրանքը, այլ մի բանի շուրջ գոյացուած համոզուածութիւնը: Քրիստոնէութիւնն ընդունելուց յետոյ, Տրդատ թագաւորն ու իր պալատական վարչամեքենան, պարտադրում էին այն իրենց հպատակներին, կործանում հեթանոսական մեծիւնները, ամխնայ ջարդում իրենց նախնեաց հաւատին հաւատարիմ քրմերին: Մինչդեռ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը, սրբութիւն ճարագայթող իր կեանքի սեփական օրինակով, հաստատում էր քրիստոնէութիւնը իբրեւ սիրոյ եւ ճշմարտութեան կրօն:

Պարտադրանքն առաջացնում էր ատելութիւն եւ ընդվզում, մինչդեռ քրիստոնէական սրբութիւնը գրաւում էր մարդկանց հոգիները, լցնում սրբութեամբ եւ յարաճուն սիրով՝ հանդէպ Յիսուս Քրիստոսի:

Այստեղ հարկ է յիշել, որ բռնի ուժով նոյնիսկ 100 տարուայ ընթացքում էլ կարելի չեղաւ քրիստոնեայ դարձնել ամբողջ Հայաստանը, ինչ որ կարողացան անել ցինջ հաւատի եւ սիրոյ զօրութեամբ Լուսաւորչի յետնորդները՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցն ու նրա ձեռնասուն աշակերտները:

Այսօր, յատկապէս արեւմտեան պետութիւններին հիացում պատճառելու մեր միամիտ ձգտումով, ընդհանրապէս յայտարարում ենք, թէ՛ տօնում ենք Հայաստանում քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման 1700-ամեակը, սակայն դրա կողքին չմոռանանք աւելացնել հիմնականը, այն, որ մենք տօնում ենք մեր ժողովրդի զանգուածային քրիստոնէացման կամ մկրտութեան 1700-ամեակը: Յոբելեանը մեզ համար ստանում է կրկնակի նշանակութիւն.

ա.- 301 թ. հայ ժողովրդի զանգուածային մկրտութեամբ կատարուեց այն, ինչ որ կանխատեսել էր Եսայի մարգարէն. «Խաւարում նստող ժողովուրդը տեսաւ մեծ լոյսը» (Ես. Թ 2).

բ.- Դա կատարուեց հիմնականում Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի հաւատի զօրութեամբ, մեր ժողովրդի համար նրա երկնապարգեւ առաքելութեան շնորհիւ: Հետեւաբար, եւ ամենայն իրաւամբ, 1700-ամեակը ինքնին դառնում է Ս. Լուսաւորչի յատուկ յիշատակման ու մեծարման յոբելեան:

Թէ ի՞նչ շահեց հայ ժողովուրդը քրիստոնեայ դառնալով, դա յայտնի է դառնում հետագայ դարերի հայոց պատմութիւնից, դա մի առանձին յօդուածի նիւթ է: Այստեղ հարկ է միայն մի բան շեշտել, որ քրիստոնէական հաւատի լոյսը հրաշքներով ողողեց հայ հաւատացեալի կեանքը: Հաւատի զօրութիւնը իսկապէս հրաշքներ է գործում: Այլ բան չի կարող լինել, քան հրաշք, որ բազում փորձութիւններից ու անպատում արիւնալի նախնիներից յետոյ, մեր ժողովուրդը դարձեալ ապրում է ու տնտեսական ժանրագոյն

պայմաններում նոյնիսկ շարունակում է ստեղծագործել: Դրաչք է, որ ունենք Ս. Էջմիածինը, ուր, ըստ միեւնոյն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տեսիլքի, իջաւ Աստուծոյ Միածին Որդին՝ Յիսուս Քրիստոսը եւ ցոյց տուեց այն վայրը, ուր պիտի կառուցուէր իր աղօթքի տունը: Պատմութիւնն ասում է, թէ Յիսուսն իր ձեռքում ունէր մի ոսկեայ մուրճ, որով խփում էր գետնին, հենց այն կէտին, ուր գտնուում էր սանդարամետի մեհեանը:

Հաւատի մարդկանց համար Լուսաւորչի տեսիլքն ունի խորախորհուրդ նշանակութիւն, ինչպէս որ ունի նրա տառապանքների յորդաբուխ արցունքներից կազմուած «Լուսաւորչի Կանթեղը»՝ իբրեւ անձեթ եւ ամնար ճրագ քրիստոնէական մեր հաւատի, որը, ըստ բանաստեղծի մարգարէահունչ հաւաստիացմանտեսանելի է միայն նրանց, որ «անմեղ են լիքը սիրով ու հաւատով անասան»:

Տարիներ առաջ, երբ դեռ սարկաւագ էի եւ նոր էի վերադարձել Եւրոպա կատարած իմ մի այցելութիւնից, Ս. Էջմիածնի վեհարանի առաջ նստած՝ պատմում էի Վազգէն Վեհափառին իմ քաղած տպաւորութիւնների մասին: Ինձ հետ կատարուել էր մի դէպք, որի մասին ցանկանում էի իմանալ Վեհափառի կարծիքը: Հանդիպել էի օտարադաւան մի հայ բարձրաստիճան եկեղեցականի, որն իր միաբական փարթամութեան մէջ փափկասուն եւ ինքնաբաւ դարձած, յաւակնութիւն ունէր ամէն ինչի մասին վերջնական եւ հեղինակաւոր կարծիք յայտնելու: Երբ խօսք բացուեց Ս. Էջմիածնի մասին, նա հեզմանքով ասաց. «Այդ ինչ շինծու առասպելներու մասին կը պատմես, մի՞թէ Յիսուս պատ շարող բանու՞ր է, որ մուրճը ձեռքը բռնած երկինքէն պիտի իջնէր՝ ցոյց տալու համար կառուցուելիք տաճարի մը տեղն ու հիմքերը»:

Վեհափառը, լսելով այս մասին, զայրոյթից կարմրեց: Այսօրուան նման յիշում եմ նրա ամպրոպահունչ խօսքերը. «Այդ մարդը, եթէ իսկապէս եկեղեցական է, չի՞ իմանում, որ մեր ամբողջ հաւատքը, Ս. Գիրքն էլ միասին վերցրած, հիմնուած են այդպիսի տեսիլքների եւ հրաշքների վրայ»:

Մենք հաւատում ենք, որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը այսօր էլ շարունակում է հրաշքներ գործել: Յատկապէս այս յոբելեանական տարում հարկ է դիմել նրա օգնութեանը, որպէսզի վերածաղկի քրիստոնէական ոգին ողջ հայ ժողովրդի հոգիներում, քանզի, այսօր, ընդհանրապէս նուազած է այդ ոգին մեր մէջ: Հայ եկեղեցականները վերամորոգ եռանդով պէտք է լծուեն իրենց պատասխանատու առաքելութեան, առանց հաճոյանալու երկրաւոր ու անցաւոր իշխանութիւններին, երբ շատ անգամ նոյնիսկ նուաստանում են նրանց առաջ: Եկեղեցու նուիրապետութիւնը համագործակցել է եւ պէտք է շարունակի համագործակցել Հայոց Պետութեան ներկայացուցիչների հետ, սակայն այդ համագործակցութիւնը չպէտք է լինի խնամիական կամ թամադայական կապերի մակարդակով, այլ ի շինութիւն եւ բարօրութիւն հայ ժողովրդի զաւակների: Նման դրական համագործակցութեամբ է, որ ստեղծուեց հայոց այբուբենը, պաշտպանուեց երկիրն ու ժողովուրդը օտար ներխուժողների դէմ, մղուեցին Վարդանանց եւ Սարգս-րապատի ճակատամարտները, ազատագրուեց Արցախը:

Եկեղեցին կոչուած է սրբութեան եւ սրբացնելու: Նրա իշխանաւորները պէտք է դառնան ժողովրդի խիղճը՝ ծաղկելու անարդարութիւնները, կաշառակերութիւնը, բարոյական այլ ապականութիւնները երկրի ներսում, սակայն այդ անելու համար հարկ է ունենալ բարոյական հեղինակութիւն եւ կորով, մի քիչ աւելի հաւատ, միշտ մի քիչ աւելի հաւատ եւ մի քիչ նման մեր առաքինազարդ Լուսաւորչի ապառաժեայ հաւատին, այլապէս մեզ համար մեր զանգուածային քրիստոնէացման այս 1700-ամեայ յօբելեանը իսկապէս կը վերածուի տուրիստական կամ տնտեսական շահարկումների բովանդակազուրկ մի գործարքի:

Համարձակում ենք ասել եւ աւելին. քրիստոնէութիւնը, իր բարոյական ընդհանուր վէտ սկզբունքներով, եթէ մեր այսօրուայ սերնդի համար չի դարձել մեր ապրելակերպը, ուրեմն՝ մենք եկեղեցի չենք, այլ կը մշանակի, թէ եկեղեցի ասելով՝ մենք հասկանում ենք ինչ-որ մի հիմնարկ կամ հաստատութիւն: Մինչդեռ իսկական եկեղեցին Քրիստոսի հաւատացեալների սիրոյ միութիւնն է, Քրիստոսի խորհրդաւոր մարմնի մասնիկը, մեղքի եւ ապականութեան դէմ մարտնչող մարդկանց ուխտը, որի միակ նպատակն է ապահովել մարդկանց երջանկութիւնը՝ հոգեկան ազատագրման ճանապարհով: Մի երջանկութիւն, որ անկողոպտելի է եւ յաւիտենական, քամգի, ընդունելով հանդերձ գիտութեան ու տեխնիկայի մերօրեայ վիթխարի առաջադիմութիւնները, պէտք է խոստովանել նաեւ, որ դրանք շատ անգամ առաւել հեռացնում են մարդկանց ճշմարիտ երջանկութիւնից՝ տեղիք տալով անիմաստ մրցակցութիւնների, կուտակելու անյագ մարմնի, նախանձի, իր նմաններին շահագործելու եւ ստրկացնելու իրէշային մուլուցքի: Մինչդեռ երբ քիմք հաւատի, գործուն սիրոյ եւ քաղցրաբարբառ աղօթքի վրայ հաստատուած եկեղեցի լինենք, այն ժամանակ իսկապէս կը դառնանք երջանիկ՝ անտարբեր չլինելով ուրիշների ծակատագրի, ուրիշների ուրախութեան կամ տառապանքի հանդէպ: Այն ժամանակ չի լինելու մի անջրպետ պետութեան եւ ժողովրդի, իշխանաւորի եւ իպատակի միջեւ, այլ բոլորն էլ իրենց՝ տարբեր-տարբեր առաքելութեամբ, կը լինեն միեւնոյն եկեղեցու հաւասար անդամները: Դա է արդէն այն եկեղեցին, որ ծրագրուել էր Ա. Պրիգոր Լուսաւորչի մտքում: Դա է այն եկեղեցին, որ մուկրագործուել է մեր Տիրոջ եւ Փրկչի կենարար արեամբ, ինչպէս նաեւ մեր ազգի ընտիր զաւակների նահատակութեամբ: Դրան հասնելը ուստպիա չէ. հարկաւոր է միայն ունենալ դրան հասնելու անկեղծ ձգտումն ու յարատեւութիւնը:

ՅԱԿՈԲ ԵՊՍ. ԳԼԸՆՃԵԱՆ